

De volstreckte dichter

ACHTERBERG



GERT J. PEELEN

In het leven van Gerrit Achterberg speelde poëzie een allesbepalende rol. Gedichten waren, meer dan welke vrouw ook, zijn geliefden, schrijft Wim Hazeu in zijn biografie van deze grote dichter. Het boek bewijst eens te meer dat het poëtische werk van Achterberg niet kan worden losgezien van zijn dramatische levensloop. Toch blijft de vraag naar het belang van een Achterbergbiografie omstreden: moet men de feiten kennen om het vers te begrijpen?

Welk nut heeft de wetenschap dat Gerrit Achterberg in 1937 zijn hospita met een schot uit een Browning-revolver om het leven bracht, voor de appreciatie van zijn poëzie? Is bekendheid met dat drama een voorwaarde voor het verstaan van zijn gedichten, een onmisbare sleutel die toegang kan verschaffen tot de talrijke duistere elementen in 's mans werk? Of levert die kennis hinderlijke ballast op die de onbevungen leeservaring danig in de weg gaat zitten? De vraag kan ook abstracter gesteld: leidt Goethe's stelling – *Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen* – tot de algemene wetmatigheid dat begrip van letterkundige produkten in alle gevallen kennis omtrent de levensfeiten des auteurs vereist? Of heeft de Vlaamse literator *Maurice Gilliams* gelijk, die ooit zei te houden van poëzie waarvan de sleutel door de dichter uiteindelijk wordt megedragen in zijn graf? Moet – anders gezegd – het werk, los van de maker, eigenlijk niet puur en alleen voor zichzelf spreken?

Van Achterberg zelf is de uitspraak dat 'alleen het vers telt'. Maar ook hij meende in zijn jonge jaren nog, dat het lezen van een biografie over een van zijn favoriete dichters diens werk toegankelijker zou kunnen maken. Dat Achterberg – wat zijn eigen oeuvre betreft – er later anders over dacht, lijkt alles te maken te hebben met zijn obsederend pogen over het verleden te zwijgen, het te verdringen en te ontkennen. De al dan niet reële angst voor een hernieuwde opsluiting speelde daarin een grote rol. De buitenwereld diende hoe dan ook onkundig te blijven van dit cruciale wapenfeit, én van zijn wankelende psyche en duistere driften die daarvan de oorzaak waren geweest. Alleen al de gedachte aan een biografie zou hem tot het eind van zijn leven een gruwel zijn gebleven.

Aan zijn vele literaire vrienden en hun – soms aan het ontoelaatbare grenzend – censurerend ingrijpen in dezen bij de media, dankte Achterberg het feit dat die gebeurtenis niet eerder dan enkele jaren na zijn dood werkelijk openbaar werd. Daarmee was zijn onverzettelijke streven naar 'het grote verzwijgen' dan toch uiteindelijk mislukt. Een streven dat bijvoorbeeld doorklinkt in het gedicht *Code civil* dat in 1949, twaalf jaar na de daad die zijn verdere leven bepaalde, werd opgenomen in de bundel *Hoonte*:

Gij kunt mijn naam doen schrappen uit de burgerlijke stand./ Al wat aan mij herinnert zij vergeten en verbrand./ Wanneer dit lied u nog bereikt, verneem het enkel/ als wind en eeuwigheid, een bloem in uwe hand.

Het is een hartekreet die niet heeft mogen baten. En de vraag is nu of – los van Achterbergs pogingen tot mystificatie – die omstandigheid het begrip van zijn grootse en omvangrijke oeuvre al dan niet ten goede is gekomen. Kies of niet; het wereldkundig maken – in '64, twee jaar na Achterbergs overlijden – van het dodelijk incident uit



'37, en de nieuwsgierigheid bij het grote publiek die daarop volgde, zullen de verkoop van zijn afzonderlijke bundels en de verzamelde gedichten aanmerkelijk hebben bevorderd. Misschien mede daardoor werd hij tot een van de best verkopende dichters van deze eeuw binnen het Nederlandse taalgebied, ook al mag dit verkoopsucces niet zonder meer worden losgezien van de onbetwist uitzonderlijke kwaliteiten van zijn poëzie.

Wim Hazeu overhandigt het eerste exemplaar van zijn Achterberg-biografie aan de jongste zuster van de dichter, Bep Achterberg: 'Gerrit heeft zo'n biografie nooit gewild'. Foto ANP

Goethes stelling over de noodzaak tot het 'in Dichters Lande gehen', prijkt als motto in de biografie die *Wim Hazeu* aan Gerrit Achterberg (1905 – 1962) wijdde, en die hij medio november '88 bij Uitgeverij De Arbeiderspers het licht deed zien. Het lijkt het haast wat gezochte alibi van de auteur van dit kloeke boekwerk, waarmee hij zich bij voorbaat poogt in te dekken

Alleen al de gedachte aan een biografie zou hem tot het eind van zijn leven een gruwel zijn gebleven.

voor zijn – in verschillende kringen nog altijd omstreden – beslissing om de feitelijkheden van Achterbergs ondermaans bestaan minutieus te boek te stellen. Maar met het verschijnen van dit 'levenswerk' (en dat in tweeërlei opzicht) blijkt de discussie rond de noodzaak, de wenselijkheid en de morele toelaatbaarheid ervan, nog niet geheel en al verstomd. Tekenend is in dit verband, dat tij-

Gerrit

dens de presentatie van de biografie, in een bij deze gelegenheid stampvolle St. Janskerk te Utrecht, het eerste exemplaar niet aan Achterbergs weduwe, maar aan diens jongste zuster moest worden uitgereikt. Ondanks haar medewerking aan de totstandkoming ervan, bleef Cathrien Achterberg-Van Baak namelijk volharden in haar opvatting dat "Gerrit zo'n biografie nooit heeft gewild".

Door het hele boek heen lijkt het alsof Hazeu, nog tijdens het schrijven, zelf een zekere twijfel is blijven behouden omtrent de rechtvaardiging van zijn monumentale onderneming. Zelfs op pagina 472 (een voorbeeld uit vele) vindt hij nog een getuige à décharge bij wie hij steun voor zijn alibi zoekt – *Simon Vestdijk* in dit geval – en die hij dan ook niet zonder gretigheid citeert. Waar Vestdijk (overigens met betrekking tot het werk van *Edgar Allan Poe*) zijn spijt betuigt over het ontbreken van onontbeerlijke biografische gegevens die tot beter begrip van Poe's werk hadden kunnen leiden, voegt Hazeu, merkbaar opgelucht, aan dit citaat toe: "'Onontbeerlijke biografische gegevens', zo'n opmerking doet een biograaf goed."

Kennelijk heeft Hazeu zich bij voortduring genoodzaakt gevoeld, zich im- en expliciet, tegen 'andersdenkenden' op dit punt te verdedigen. Zoals bijvoorbeeld tegen de notoire Achterbergkenner *Andries Middeldorp* (auteur van, onder meer, *De wereld van Gerrit Achterberg*) die zich van meet af aan negatief heeft uitgelaten over het belang van een biografie van de dichter die, binnen de grenzen van ons taalgebied, wel de belangrijkste van deze eeuw is genoemd. Hoewel Middeldorp, met veel gevoel voor realiteit, beseft dat, mét de verschijning ervan, de strijd tegen een Achterbergbiografie zinloos is geworden,

meent hij dat deze geschiedschrijving voor het verstaan van Achterbergs poëzie van nul en generlei waarde is.

Weeks na de presentatie van het boek stelde Middeldorp, geïnterviewd in NCRV's *Literama*, dat – zeker bij een dramatische levensloop als die van Achterberg – kennis van de biografische feiten de lezer zelfs op een dwaalspoor kan zetten. "Ik lees die poëzie niet om Bep van Zalingen (een geliefde op wie Achterberg al vóór 1937 een vuurwapen richtte – gjp) te leren kennen", stelde hij in de bewuste radio-uitzending. En: "Het is voor mijn begrip van Achterbergs poëzie volstrekt irrelevant of die hospita Achterbergs geliefde was of niet."

Meer dan bij welke andere dichter het geval is, draagt kennis inzake Achterberg's meest in het oog springende biografische gegevens inderdaad risico's met zich mee. Tal van misverstanden liggen op de loer wanneer, met onvoldoende kennis van zaken, al te vlotte verbanden worden gelegd tussen leven en werk van deze getourmenteerde poëet. Hoe paradoxaal het ook lijkt: men moet Hazeu echter nageven dat hij, juist door het aandragen van een schier overstelpende hoeveelheid feitenmateriaal, bijdraagt aan het voorkómen, respectievelijk uit de wereld helpen, van dergelijke misverstanden. Eén zo'n, inmiddels vrij hardnekkig gebleken, misverstand is de gedachte dat men Achterbergs

Het gedicht 'Druide' in Achterbergs handschrift.

Gedeelte van Achterbergs boekenkast met eigen bundels. Foto Bert Nienhuis.

Druide

Formule in den morgenstond,
uit donkere berouwing afgerond,
bereik haar mond.

Ik teken in dit hout
stand, inhoud, tijd.
En leg' het vuur aan op den grond.

Zuskeer, geladen met
antwoord van eeuwigheid,
in wind en wond.

Het witte, smettelooze paard
staat voor den nacht gereed.
Hier ligt het navaerd.



vergrijs tegen het leven van zijn hospita in een zeer groot deel van zijn gedichten weerspiegeld vindt. Alleen al om redenen van chronologie is deze gedachtengang onjuist. Wie in grote delen van Achterbergs poëzie een terugverwijzen meent te vinden naar die daad, wordt door Hazeu voor eens en voor al met de neus op het feit gedrukt, dat het merendeel van die gedichten al ruim voor dat ongeluksjaar was geschreven. Waar al van verwijzen sprake is, moet dat veeleer worden gezocht in wat er níet meer staat. Uit angst voor 'herkenning' heeft Achterberg namelijk verschillende gedichten herschreven of vrij ingrijpend gewijzigd met slechts één doel voor ogen: het op voorhand onmogelijk maken van eventuele dubieuze associaties die de verzen bij geheel of gedeeltelijk ingewijde lezers zouden kunnen oproepen. Of was het ook de éigen herinnering die hij zo trachtte uit te wissen? Bekendste voorbeeld van een dergelijke ingrijpen achteraf, vormen de wijzigingen die Achterberg aanbracht in het ver voor 1937 geschreven gedicht *Moordballade*. Niet alleen de titel veranderde naderhand in *Droomballade* (Achterbergs eigen commentaar: "Het blijven toch dezelfde letters?!"), maar ook de regel waarin daadwerkelijk van doden sprake is: *O gij die ik had omgebracht* werd *O gij die ik had opgewacht*. Het vers *Wedergeboorte* onderging een soortgelijke behandeling. In 1928 gepubliceerd in Elseviers Geïllustreerd Maandschrift en opgedragen aan zijn latere vrouw Cathrien, met wie de relatie op dat

moment al sinds een jaar was verbroken, luidde de tweede strofe van dit gedicht:
Aan nieuwe verzen mogen zij beginnen,/ zij gaan van stad tot stad steeds voort;/ lang achter hen ligt zij vermoord,/ van wie zij nochtans helder zingen;...
 Bij het opnemen van dit gedicht in de in '51 verschenen bundel *Oude Cryptogamen*, verving Achterberg de derde regel van deze strofe door: *een aureool heeft haar omgloord*.

Het zijn ingrepen waarmee Achterberg, naar de stellige overtuiging van Wim Hazeu, beslist geen poëtische verbetering beoogde

Achterberg was als de dood dat de inhoud van zijn gedichten slapende honden zou wekken.

(zoals sommigen hardnekkig blijven volhouden). Ze dienen te worden beschouwd als bewuste pogingen iedere verwijzing naar 'de daad van '37' te vermijden. Andere voorbeelden van zulke wijzigingen lijken Hazeu gelijk te geven. Achterberg was als de



Dubbelportret van de negentienjarige Gerrit en de zestienjarige Cathrien, gemaakt in 1924 te Wageningen ter gelegenheid van hun eerste ontmoeting.

Achterberg

dood dat de inhoud van zijn gedichten slapende honden – in casu rechters, overheidsdienaren en psychiaters – zou wekken. ("Als ze me in 't Gesticht douwen ben ik de dupe!") En hij schroomde niet om passages te schrappen of te herschrijven waarvan hij vermoedde dat ze daartoe ook maar de geringste aanleiding zouden kunnen geven. Zelfs ging hij zover betrokkenen te raadplegen om vervolgens hun wensen voetstoots in te willigen.

De persoon van L.H. Fontein, directeur van de Rekkense inrichtingen waar Achterberg, tijdens zijn lange lijdensweg als terbeschikkinggestelde, tussen '41 en '44 verbleef, inspireerde de dichter tot het vers *Directeur*.

Vanmorgen heb ik hem zien fietsen door de
lanen.

Zijn bril flikkerde in de zon.

Er schoot een scherpte door mijn ingewanden,
omdat hij mij gevangen houden kan

zolang hij wil, want duizend wegen leiden
naar Rome, één verkeerd gekozen woord
staat nog dezelfde avond in 't rapport
en blijft bewaard tot aan het eind der tijden.

Onmacht en rechtloosheid ontbinden
de ziel, die langzaam onpersoonlijk wordt.
Zo zal ze beter passen in het blinde
systeem van kaarten, dat zijn tafel torst.

Achterberg en de jong-protestanten

In 1939 schreef de vooraanstaande protestants-christelijke literator K.H. Heeroma in zijn 'Reünie van jong-protestantse dichters' aldus over Achterberg: "Ik sta wat vreemd tegenover hem. Zijn naam is als een verdwaalde, uit zijn verband gerukte versregel voor me, die ik maar half begrijp en die me toch niet uit de gedachte wil. 'Van poëzie bezeten, door demonen besprongen', zo noemt hij zelf de woorden die uit zijn vereenzaamd hart dringen naar de vorm die hen bewaren moet."

Achterberg bleek nochtans opgenomen in de bloemlezing van deze 'Reünie'. Het betekende een ommekeer in het denken van Heeroma over deze dichter, vergeleken althans met wat hij zes jaar eerder had geschreven in zijn beruchte bloemlezing *Het derde Réveil*. Toen had hij Achterberg en enkele anderen dichters die met enige regelmaat in Opwaartsche Wegen publiceerden, "de verantwoordelijkheid van dit Kristelik dichterschap nog willen besparen." Want, zo schreef de bloemlezer nog in '33, "De liefde kan niet van één kant komen en een dichter, die door de gemeente herkend wil worden, moet dit dan ook maar eens duidelijk laten merken."

De omslag in het oordeel van Heeroma zal Achterberg, die zich voortdurend verre hield van kliekvorming en ongevraagd verstrekke voorschriften hoe te dichten om het predikaat 'christelijk' te verwerven, om het even zijn geweest. Dergelijke tot een niet-bestaande collectiviteit gerichte oprispingen liepen Achterberg als regendruppels langs de oliejas. Het leek hem eigenlijk van geen belang in welk tijdschrift of orgaan zijn verzen verschenen, als ze maar gepubliceerd werden.

Het betrekkelijk geringe deel van het protestants-christelijk volksdeel dat Opwaartsche Wegen las, was überhaupt niet gecharmeerd van de experimentele verskunst van Achterberg. Zo stuitte bijvoorbeeld het vroege gedicht *Mis-*

geboorte, waaruit Heeroma in zijn 'Reünie' citeerde, zacht gezegd op onbegrip: *Van poëzie bezeten,/ door demonen besprongen,/ rotten de woorden/ bij hun geboorte,/ en liederen worden aas voor de honden.* Aas? Honden? Gesticht bliefde men te worden; anders niet!

Groter opwinding nog veroorzaakte publikatie in Opwaartsche Wegen van Achterbergs tweeledige gedicht *Moeder*, met de kennelijk aanstootgevende beginregel *Mijn moeder is een grijze vrijdagmorgen*. In een volgende aflevering van het letterkundig tijdschrift moest eindredacteur Roel Houwink alle denkbare en ondenkbare argumenten uit de kast trekken om in een ruim drie pagina's tellend 'redactioneel' de poëtische visie van Achterberg op de moederfiguur te verdedigen.

Waar sprake is van enige annexatiedrift van het protestantse deel van letterminnend Nederland jegens 'hun' dichters, is deze dan ook veelal van later datum; dat geldt overigens niet alleen Gerrit Achterberg maar ook een in eerste instantie 'verstoten' dichter als *De Mérode*. Als smalle basis voor het verlangen hem dan toch maar tot 'de onzen' te rekenen geldt, in het geval Achterberg, meestal de na-oorlogse bundel *En Jezus schreef in 't zand* waarin slechts een achttiental gedichten die een zekere 'christelijke thematiek' gemeen hebben, zijn ondergebracht. Niettemin rekende, begin jaren vijftig, de protestantse literairessayist C. Rijnsdorp Achterberg nog tot degenen die de groep rond Opwaartsche Wegen "een bepaalde trek heeft verleend".

Dat de vraag of Achterberg al dan niet 'christelijk dichter' mocht heten, ten diepste onzinnig is, vindt een bevestiging in de visie van zijn ontdekker, stimulator en aanvankelijk begeleider Roel Houwink. Deze dichter, prozaïst, en eindredacteur van Opwaartsche Wegen in de jaren dertig, was degene die in zekere zin verantwoordelijk

Verraden krachten richten zich op deze mens met het enige tekort: dat hij mij zólang zal genezen tot ik een ander word.

Dit voor Fontein noch voor zijn werk erg complimenterende gedicht werd door de auteur aan hem voorgelegd, zij het in een eerste versie en met een andere slotregel. Het oorspronkelijke gedicht besloot met: *tot ik me op hem stort*. De directeur heeft Achterberg die regel sterk ontraden: "t Is beter dat je dit niet schrijft. Er zijn nog steeds mensen die twijfelen aan de afname van je agressiviteit." Gehoorzaam verving Achterberg deze zin. *Tot ik een ander word* werd de laatste

regel. De wijziging bleek de goedkeuring van Fontein te kunnen wegdragen: "Dat is goed, als je onder een ander maar verstaat: jezelf worden."

Natuurlijk kan het verband tussen Achterbergs leven en zijn poëzie geenszins worden ontkend. Meer dan wie ook was hij een 'volstreckte dichter' (typering van bevriend auteur A. Marja, pseudoniem van A.Th. Mooij); een monomaan, levend uitsluitend in, vanuit, en voor zijn poëzie. Of, zoals een psychiater later stelde: "De mens Achterberg is niet los te zien van de dichter Achterberg." Dat onlosmakelijke verband gaat alleen veel verder dan die ene gewelddaad.

was voor publikatie van Achterbergs verzen in, onder andere, dát letterkundig tijdschrift. Op 15 augustus 1983 had ik voor VU-Magazine een uitvoerig vraaggesprek met de in de zomer van 1987 overleden Houwink. Het volgende is een niet eerder gepubliceerd fragment uit dit gesprek.

"Heel veelbelovend", vond Houwink de gedichten van de jonge Achterberg die hem de verzen zond, "om eens te horen wat die Houwink ervan dacht. En buitendien meende ik daarin te ontdekken dat voor hem het schrijven van de poëzie een existentiële noodzaak, een haast fysieke drift was; heel anders dus dan voor iemand die, als zovelen, graag z'n naam in druk ziet verschijnen. Ik heb hem aangemoedigd en gestimuleerd, maar óók de raad gegeven dat hij er beter aan deed niet twintig, dertig gedichten tegelijk naar redacties van tijdschriften te sturen. Hij zag niet in dat dát een van de redenen was waarom hij ze soms ongelezen terugkreeg."

Houwink stuurde de gedichten met een persoonlijke aanbeveling door naar redacties van verschillende tijdschriften, en schreef een woord vooraf bij diens eerste bundel *Afvaart*. "Ik was degene die Van Dishoeck heeft kunnen bewegen deze eersteling uit te brengen." De toen 84-jarige Houwink deed, vijftig jaar na dato, overigens hetzelfde bij de uitgave van een bundeltje gedichten van Achterbergs jongste zuster.

Uiteindelijk kwamen Achterbergs gedichten ook terecht in *Opwaartsche Wegen*. Zelfs de vraag of Achterberg wel tot de 'christelijke dichters' mocht worden gerekend was voor Houwink echter – eigenlijk ook toen al – een ongerijmde. "Ach, dat gedoe over christelijk of niet, en die rare groepsvorming die daar bijhoorde", zei hij wegwerpend. "Ik heb me nooit goed kunnen vinden in al die hokjes en schotjes. Gelukkig is dat allemaal verdwenen. Mijn enige criterium is en was: is het goede poëzie of niet. En de poëzie van Achter-



berg had onmiskenbaar zeer grote kwaliteiten."

Ook Hazeu, ten slotte, beantwoordt in de biografie de vraag naar het christelijke karakter van Achterbergs poëzie negatief. Achterberg valt zeker niet te rekenen tot de poëten die met hun dichtkunst het hogere geloofsgoed meenden te moeten dienen. En dat dan vooral niet vanwege het feit dat de poëzie zelf voor hem middel noch afgeleide was, maar op de eerste én de laatste plaats stond.

Calvinistisch beïnvloed is Achterberg echter wél, benadrukt Hazeu, voor zover hij in taal, thematiek en symboliek, zeker in de eerste fase van zijn dichterschap, heeft teruggespeeld op de rijkdom aan elementen uit het geloof van zijn jeugd. Achterberg was zich zeer wel bewust van zijn particulier gebruik van die bronnen. In een van de zeer weinige interviews die hij ooit gaf, zei hij daarover zelf: "Men zegt dat ik christelijke symbolen en figuren voor particulier gebruik beschouw. Natuurlijk! Anders betekent het toch niets?!" □

Roel Houwink in de zomer van 1983: 'Ach, dat gedoe over christelijk of niet...'
Foto
Gert J. Peelen

Achterberg

En het lijkt zelfs de vraag of Achterberg in alle gevallen nog wel voldoende onderscheid wist te maken tussen alledaagse en 'verdichte' werkelijkheid. Want dat hij daarmee moeite had kan bijvoorbeeld blijken uit hetgeen de later innig met Achterberg bevriende dichter *Eddy Hoornik* in '41 optekende: "Het werkelijke leven bestaat voor hem eigenlijk alleen maar, voor zover er een Vers uit te halen is. Hierdoor is hij in staat om zich in de meest vreemde situaties te begeven."

Toen Gerrit Achterberg in de avond van 15 december 1937 in zijn huurkamer in de Utrechtse Boomstraat zijn hospita *Roel van Es* neerschoot en haar zestienjarige dochter *Bep* met dezelfde revolver verwondde, waren dit dan ook niet zijn eerste daden van agressie. Sterker nog: sommigen in zijn directe omgeving hadden het, vanuit hun vroegere ervaringen, zien aankomen. Zoals zijn vertrouwensman sinds 1925 in poëtische en privé-aangelegenheden *Roel Houwink*. "Gerrit werkte zich telkens weer in een situatie waarin hij een demonische behoefte had om de vrouw die hij liefhad te doden", aldus Houwink. "Ik heb 't tot twee keer toe, om zo te zeggen, meegemaakt van, zéér dichtbij." En daarmee doelde Houwink op de gewelddadigheden die Achterberg zich eerder jegens twee geliefden had veroorloofd: *Cathrien van Baak* (die veel later, in 1948, niettemin met de dichter zou trouwen) en *Bep van Zalingen* met wie hij enige tijd officieel verloofd was. In aanwezigheid van laatstgenoemde had hij ook al eens met een vuurwapen gezwaaid. En beiden voelden zich door Achterbergs drift en zijn veelal op sexualiteit gebaseerde agressie dusdanig bedreigd dat zij, op aandrang van hun familie, de relatie uiteindelijk verbraken.

Vóór zijn agressieve daad in 1937 was Achterberg al tweemaal eerder opgenomen geweest voor psychiatrische observatie, getuige dit archiefstuk.

Achterberg was niet meer dan het op afstand bestuurde instrument van een sinister noodlot.

hij in het vers tot een 'nieuw', en waar mogelijk 'eeuwig', leven poogt te wekken. Hazeu benadrukt in zijn Achterbergbiografie keer op keer dat dus niet de gedode hospita model stond voor Achterbergs immer terugkerend thema (zo zij al zijn minnares was, is dat alleen al vanwege de tijdrekening onmogelijk), maar elke vrouw op wie zijn liefde zich richtte: Cathrien, Bep, Roel, maar ook de moeder, die met name in Achterbergs de-

STICHTING: STADS- EN ACADEMISCH ZIEKENHUIS TE UTRECHT.

PSYCHIATRISCH NEUROLOGISCHE KLINIEK.

NAAM *Achterberg*
Voornamen *Gerrit*
Geslacht *m.*
Datum van geboorte *10 mei 1905*
Plaats van geboorte *Neerlynburch*
Woonplaats *Den Haag*
Beroep *leeraar bij l. school*
Kerkgenootschap *Ned. Herv.*
Burgerlijke staat *ongeh.*
Naam van de(n) echtgenoot(e) *—*
Beroep *idem*
Huisarts *G. v. d. Borenkamp*
Specialist *—*



OPGENOMEN.	Datum:			Vertrokken naar:	Diagnose
	opneming.	ontslag.	overlijden.		
1e opneming	16 XI 1932	3 Dec 1932	19	<i>lees in de hand</i>	<i>Psychopathie</i>
2e	12-12-1933	13-2-1934	19	<i>in de hand</i>	"
3e	19	19	19		
4e	19	19	19		
5e	19	19	19		
6e	19	19	19		

ANAMNESE (gegeven door: *Vader + Veldwischten*).

VADER
Naam *Henrich Achterberg*
Datum van geboorte *25 Jan. 1875*
Plaats van geboorte *Neerlynburch*
Ambt. betrekking of beroep *Veelhandelaar*
Datum van overlijden *—*
Oorzaak van idem *—*

MOEDER
Naam *Pietje de Meent*
Datum van geboorte *17 Jan. 1878*
Plaats van geboorte *Achterhoeve*
Werkkring *—*
Datum van overlijden *—*
Oorzaak van idem *—*

buutbundel *Afvaart* de geliefde lijkt te zijn. Hazeu ziet in dit opzicht voldoende reden om op de continue lijn in de poëzie van Achterberg te wijzen. "Roel van Es was voor Achterberg de geliefde, zoals Cathrien van Baak een geliefde was, en Bep van Zalingen, de vrouw die vóór 1937 lief en leed met de dichter had gedeeld. Al deze geliefdes had hetzelfde kunnen overkomen", schrijft hij. En, Cathrien van Baak citerend: "Het moest eens gebeuren, het lag bij de geboorte besloten. Gerrit is er altijd bang voor geweest. In een vroegere periode heb ik dezelfde dingen meegemaakt, maar daar praat ik met niemand over. Na het feit werd hij rustiger, zoiets als: 'Het is volbracht.'"

In ditzelfde verband is vooral nog opmerkelijk dat, toen hij werkelijk tot rust gekomen was – enige jaren na zijn huwelijk met Cathrien – het dichtten grotendeels gedaan leek en, voor zover er nog van poëzie sprake was, deze een wat fletse afspiegeling vormde van die uit eerdere fasen. De eens zo woeste rivier leek, in de laatste jaren van



Genoeglijk
samenzijn met
literaire collega's
ter gelegenheid
van Gerrits
vijftigste
verjaardag.
Staand v.l.n.r.
Gerrit Kamphuis,
Achterberg, Ellen
Warmond, A.
Marja, Juliette
Hoornbeek,
Maurits Mok, A.
Ronald Holst. Op
de voorgrond
v.l.n.r. Paul
Rodenko, Bert
Bakker, Mies
Bouhuys en J.B.
Charles.

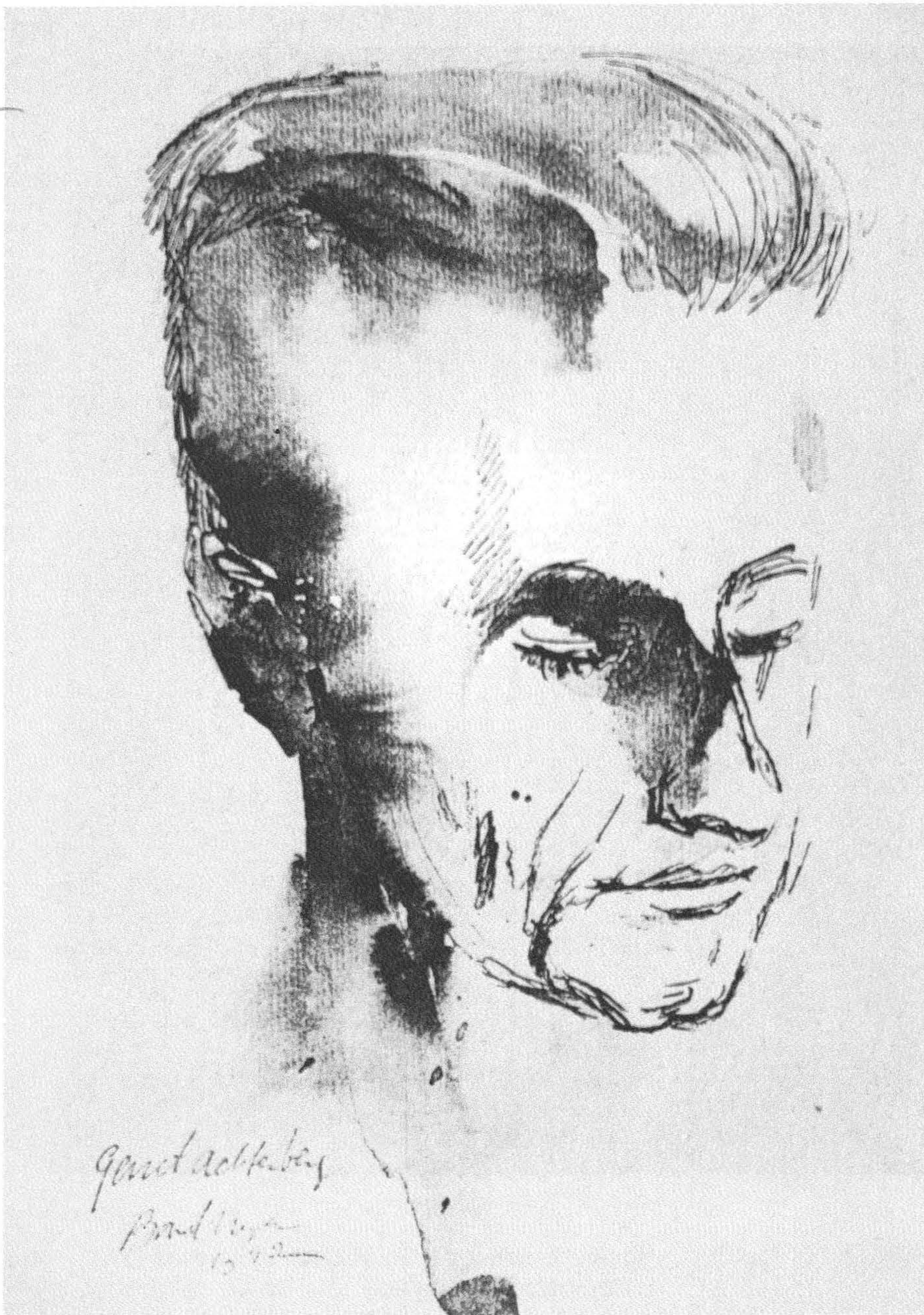


zijn leven, allengs op te drogen in haar bedding. De existentiële noodzaak tot dichten, die juist bij Achterberg zo'n grote rol had gespeeld, was niet meer. Achterberg bleek een saaie, onopvallende burgerman geworden. En een en ander versterken de indruk dat zijn seksuele driften, zijn agressie en zijn lust tot doden, én zijn tomeloze drang tot het schrijven van dat éne, dat volgende vers, aan een en dezelfde bron ontsproten.

**Achterbergs
weduwe voor het
huis in Leusden.
In de avond van
de 17e januari
1962 overleed de
dichter voor de
garage van dit
huis.
Foto
Bert Nienhuis**

Op geen moment in zijn verdere leven heeft Achterberg onomstotelijk blijk gegeven van enig schuldgevoel over de doodslag van zijn hospita en het verwonden van haar dochter. Hijzelf beschouwde die daden als eigenlijk niet door hemzelf gepleegd. Het kwam hem voor alsof een ander op dat ogenblik bezit van hem had genomen en daarvoor verantwoordelijk was. En Achterberg was niet meer dan het op afstand bestuurde instrument van een sinister noodlot. Niet hij, maar de dubbelganger uit Dostoevski's gelijknamige (en door Achterberg stukgelezen) boek, was de schuldige.

Achterberg



Achterbergs
getekend portret,
in 1942
vervaardigd door
de kunstenaar
Cees Bantzing.

Het graf van
Gerrit Achterberg
op de
Amersfoortse
begraafplaats
Rusthof. Op de
steen zijn
woorden: 'Van
dood in dood
gegaan, totdat hij
stierf./ De namen
afgelegd, die hij
verwierf./
Behoudens deze
steen, waarop
geschreven:/ de
dichter van het
vers, dat niet
bedierf.

Begravenis van
Gerrit Achterberg
waarbij Ed.
Hoornik (links) het
woord voert. Links
van het midden
Cathrien,
geflankeerd door
Bert Bakker.

'Het werkelijke leven bestaat
voor hem eigenlijk alleen
maar, voor zover er een Vers
uit te halen is.'

Het lijkt er bovendien op dat dit opmerkelijke gebrek aan schuldgevoelens en wroeging niet geheel valt los te zien van Achterbergs religieuze komaf: hij groeide op in een orthodox protestants-christelijk milieu waarin het piëtistisch-bevindelijke element de grondtoon vormde, en waarin het besef van een fundamentele menselijke onmacht tot het verrichten van enig goeds diep lag verankerd. Hoewel Achterberg later onmiskenbaar losraakte van de geloofsovertuiging

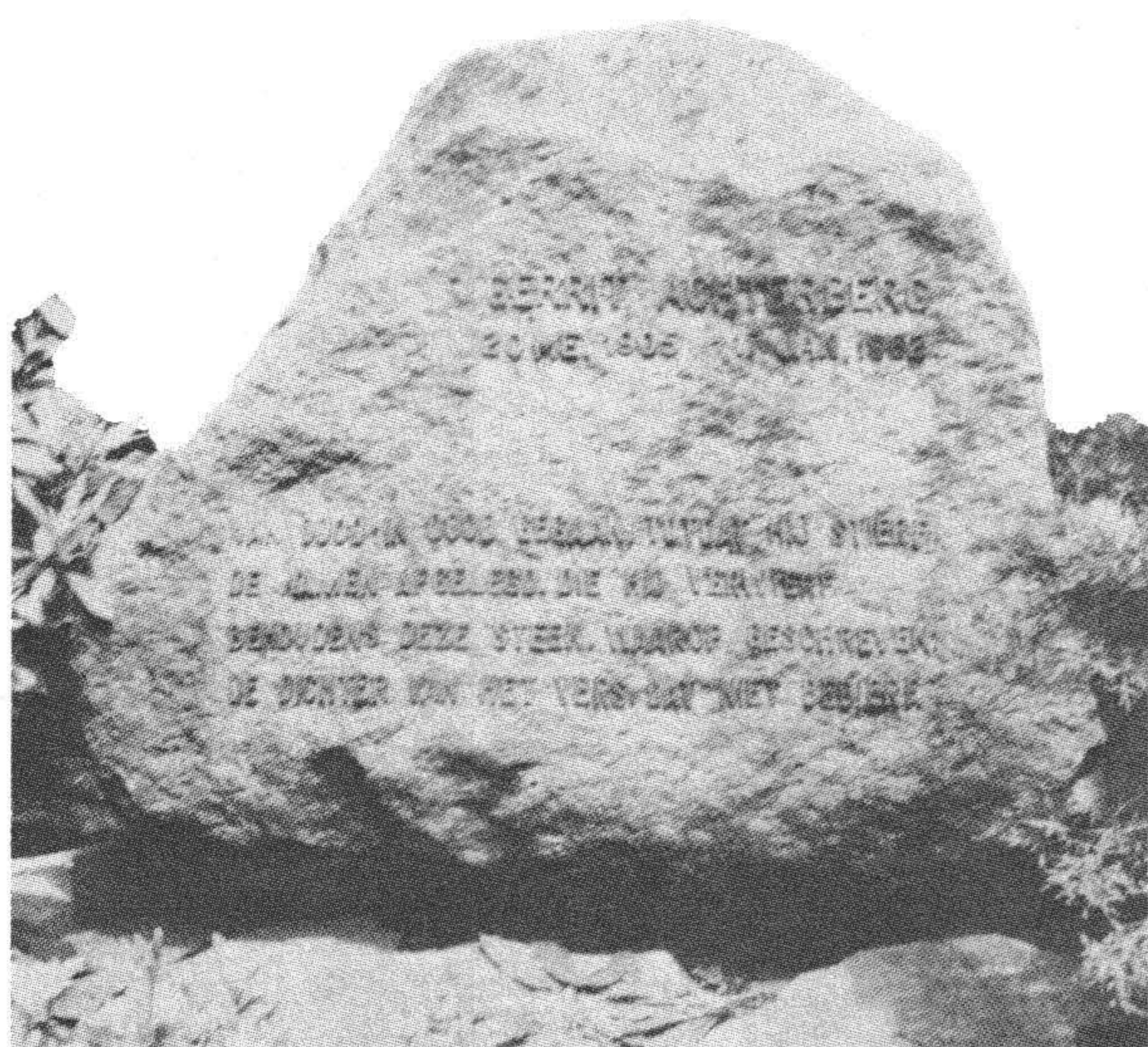
uit zijn jongelingsjaren, zullen aspecten van het bijbehorend denkpatroon in de psyche van de dichter zijn blijven hangen. Over de samenhang tussen Achterbergs gebrek aan schuldbesef, zijn dichtkunst en genoemde elementen uit dit zwaarmoedige geloof, citeert Hazeu de schrijver/psycholoog *Manuel van Loggem*. Deze schreef over de vraag naar die verbanden destijds een studie getiteld *Oorsprong en noodzaak. Het werk van Gerrit Achterberg*. Van Loggem stelt daarin: "Iedere schuld vooronderstelt de mogelijkheid tot boete, iedere angst om schuld veronderstelt tevens de mogelijkheid tot straf. Boete en straf zijn bij Achterberg irrationeel, kunnen niet in geld of vrijheidsberoving worden afgemeten, kunnen slechts worden voldaan en opgelegd aan en door een hoger wezen, een regelende godheid.(...) De dichter is een God geworden in zijn gedichten. Hij werkt met

hemels materiaal, waarmee hij zondaren kan verlossen, zondaren als hijzelf: dieven, hoeren, en moordenaars.(...) Achterberg is in zijn poëzie een God geworden die eeuwigheid kan schenken aan de vrouw, wier dood hem tot dichten heeft gedreven, door de genade van zijn begaafdheid. (...) Achterbergs woord wordt wet, hij zal met zijn gedichten Gods rol overnemen, hij zal de dode tot leven wekken en haar het woord onder de tong leggen..."

Achterberg heeft, op eigen verzoek, het manuscript van Van Loggem vóór publikatie gelezen. Hij heeft daarin, met toestemming van de auteur, zelfs al te expliciete verwijzingen naar 1937 geschrapt. Bovendien was er, aldus Van Loggem, sprake van een "prettig contact" tussen deze auteur en het object van zijn studie. Reden genoeg

om aan te nemen dat Achterberg zelf wel kon instemmen met de visie van deze schrijver/psycholoog. Ook de dichter/prozaïst *Henny Marsman* en later Ed. Hoornik hebben zich overigens in dezelfde zin uitgelaten. Zo schreef Hoornik: "De schuldvraag speelt geen rol meer, omdat hij de geliefde ontworpen heeft aan den dood en gestuurd heeft in het levende organisme van het gedicht, waarin zij, als het vers werkelijk eeuwigheidswaarde heeft, niet meer kan sterven."

"De gedichten, uiteindelijk waren dat de geliefden van Achterberg," schrijft Hazeu in zijn biografie. Een treffende illustratie van de allesbepalende rol die de poëzie in het leven van deze 'volstrekte dichter' speelde, zelfs – liever gezegd: vooral ook – met betrekking tot de drama's die zich daarin voltrokken. Vanuit die wetenschap is – zeker na het verschijnen van deze biografie – het lezen van Achterbergs poëzie een nóg minder vrijblijvende aangelegenheid geworden. En duidelijk is bovendien dat men Achterberg eigenlijk geen gevoelloosheid, naïviteit of oppervlakkigheid kan verwijten vanwege het feit dat hij, gevraagd naar mogelijke schuldgevoelens jegens het meisje dat door zijn toedoen op lugubere wijze wees werd, antwoordde: "Maar ik heb er toch vijf verzen over geschreven?!" □



Wim Hazeu: Gerrit Achterberg; een biografie; Uitgeverij De Arbeiderspers, f 65,-. Voorts zijn onder meer geraadpleegd:

Gerrit Achterberg: Verzamelde gedichten

Gerrit Achterberg: Briefwisseling met Gerrit Kamphuis

K.H. Heeroma: Het derde Réveil

K.H. Heeroma: Reünie van jong-protestantse dichters

A. Middeldorp: De wereld van Gerrit Achterberg

Gert J. Peelen: Opwaartse wegen

C. Rijnsdorp: In drie étappen.

